

SPOŁECZEŃSTWO
EDUKACJA
JĘZYK

Tom 13/2021, ss. 69-78
ISSN 2353-1266
e-ISSN 2449-7983
DOI: 10.19251/sej/2021.13(5)
www.sej.mazowiecka.edu.pl

Andrzej Kansy

Mazowiecka Uczelnia Publiczna w Płocku

Orcid: 0000-0003-4985-5969

KOBIETY W DZIAŁALNOŚCI PRASOWEJ I EDUKACYJNEJ MARIAWITÓW

WOMEN IN THE PRESS AND EDUCATIONAL ACTIVITY OF THE MARIAVITES

Abstrakt

Celem artykułu jest ukazanie roli kobiet w działalności prasowej i edukacyjnej wspólnoty religijnej mariawitów. W artykule omówiono działalność redaktorów poszczególnych realizacji prasowych na tle dziejów mariawityzmu i rozwoju prasy mariawickiej z uwzględnieniem zaangażowania w działania edukacyjne w latach 1907-2020. W wyniku przeprowadzonych badań potwierdzono obecność idei równouprawnienia kobiet w ruchu mariawickim. Jej realizacja wyrażała się m.in. w działalności związanej z wydawaniem prasy oraz w działalności edukacyjnej.

Abstract

The goal of the article is to present the women's role in the press and educational activities of the Mariavite religious community. The article describes the editors' work on individual journals on the background of Mariavitism history and the development of their press, including involvement in educational activities in years 1907-2020. As a result of the conducted research, there were confirmed the equal rights idea for women in the Mariavite movement. It was expressed by e.g. activities related to press publishing and education.

SŁOWA KLUCZOWE

mariawityzm, prasa, edukacja

KEYWORDS

Mariavitism, press, education

1. Wprowadzenie

Celem artykułu jest ukazanie roli kobiet w działalności prasowej i edukacyjnej wspólnoty religijnej mariawitów. Podczas badań zastosowano metodę analizy i krytyki zachowanych źródeł historycznych dotyczących prasy oraz analiza przekazów prasowych jako materiałów historycznych (Jabłonowski, Gackowski 2012, 21). Ważnymi źródłami do dziejów prasy mariawitów są m.in. akta Ministerstwa Administracji Publicznej zgromadzone w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, dokumenty Urzędu Wojewódzkiego w Płocku przechowywane w Archiwum Państwowym w Płocku, jednostki archiwalne zgromadzone w Bibliotece Prezydenckiej w Petersburgu. Wśród źródeł drukowanych najcenniejsze okazały się dokumenty zawarte w publikacji książkowej Henryka Seweryniaka pt. *Święte Oficjum a mariawici* (Seweryniak 2014). Charakterystykę prasy mariawickiej prezentowano na łamach „Studiów Medioznawczych” w artykule pt. *Przegląd prasy mariawitów na ziemiach polskich (1907–2017)* (Kansy 2018, 41-53). Monograficzne ujęcie tematu stanowi praca Andrzeja Kansego pt. *Funkcje prasy wyznaniowej. Studium na przykładzie mariawitów* (Kansy 2020).

2. Wyznania mariawickie i ich geneza

Mariawicką wspólnotę wyznaniową tworzą obecnie dwa wyznania: Kościół Starokatolicki Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej z siedzibą w Płocku, który liczy 22,8 tys. wiernych oraz Kościół Katolicki Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej z siedzibą w Felicjanowie, liczący 1,8 tys. wyznawców (*Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej* 2018, 196).

Geneza mariawityzmu jako wyznania związana jest z działalnością Marii Franciszki Kozłowskiej (1862-1921). W 1893 r. doznała ona objawień Jezusa, który powierzył jej misję odnowy moralnej duchowieństwa Kościoła Rzymskokatolickiego przez stosowanie kultu maryjnego. Wkrótce założyła ona w Płocku w Królestwie Polskim Zgromadzenia Kapłanów Mariawitów, którego celem było przeciwdziałanie kryzysowi w Kościele. Działalność ruchu mariawickiego nie została jednak uznana przez papieża, mariawici zostali wykluczeni z Kościoła Rzymskokatolickiego, zaś Kozłowska i ks. Jan Michał M. Kowalski, jeden z liderów ruchu, ekskomunikowani w 1906 r. (Seweryniak 2014, 316).

Niezależnie od starań w Stolicy Apostolskiej mariawici zwrócili się do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji o zatwierdzenie ruchu jako wyznania (Seweryniak 2014, 386). Nastąpiło to w 1906 r. na mocy rozporządzenia *O wydaniu tymczasowych*

przepisów, dotyczących sekty mariawickiej (Zbiór Praw i Rozporządzeń byłego cesarstwa rosyjskiego 1906, 3971-3972), które gwarantowało mariawitom legalność działania i prawną odrębność. W tym czasie zbiorowość mariawicka liczyła około 60 tysięcy osób (Biblioteka Prezydencka w Petersburgu 1905-1917). Struktura organizacji obejmowała trzy prowincje: warszawską, lubelską i plocką. Prowincje dzieliły się na okręgi: warszawski, łódzki, plocki, podlaski i litewski. Okręgi podzielone były na parafie. Kolejnym etapem rozwoju Kościoła mariawickiego było przyjęcie mariawitów do Unii Utrechckiej, zrzeszającej kościoły starokatolickie, a następnie udzielenie sakry biskupiej Kowalskiemu w 1909 r. Umożliwiło mu to wyświęcanie nowych księży (Rybak 2011, 67-69).

Po śmierci Kozłowskiej w 1921 r. jej następcą został Kowalski, który wkrótce ogłosił się arcybiskupem i rozpoczął radykalne zmiany w Kościele (Warchoła 1997, 43-70). Należało do nich m.in. dopuszczenie zawierania małżeństw pomiędzy księżmi a siostrami mariawickimi, co spotkało się z niechęcią wiernych i niektórych duchownych (Podgórski 1998, 50). Istotną zmianą było zrównanie praw mężczyzn i kobiet do kapłaństwa, co umożliwiło wyświęcanie siostr zakonnych na kapłanki, a także na biskupki (Przedpeński 1993, 25-34; Mames 2007, 99-106). Pierwsze wyświęcenia miały miejsce w 1929 r. Wprowadzone przez Kowalskiego zmiany były przyczyną wewnętrznego konfliktu, w wyniku którego w 1935 r. doszło do rozłamu na dwa wyznania: Staro-Katolicki Kościół Mariawitów z bp. Filipem Feldmanem na czele i Kościół Katolicki Mariawitów, któremu przewodził abp. Kowalski.

Tabela 1. Kościoły mariawickie w latach 1906–2020

Kościół Katolicki Mariawitów 1906–1910	
Staro-Katolicki Kościół Mariawitów 1910–1967	Kościół Katolicki Mariawitów od 1935
Kościół Starokatolicki Mariawitów od 1967	

3. Kobiety w działalności prasowej i edukacyjnej

Kwestia równości kobiet i mężczyzn jest obecna w myśli społecznej mariawitów. Wielokrotnie na łamach prasy zamieszczano artykuły dotyczące praw kobiet. Analizowano ich sytuację w państwach, w których nie posiadały praw wyborczych, np. w Szwajcarii i Jugosławii. Podawano przykłady państw, w których kobiety nie tylko posiadają wszelkie prawa, ale także zajmują ważne stanowiska w administracji państwowej, np. w Stanach Zjednoczonych i Chinach (Prawa kobiet w różnych krajach, 1938, 64).

Pozycja kobiety została podniesiona już w objawieniach Kozłowskiej, w których wskazywano na potrzebę stosowania różnych form kultu Marii, Matki Bożej, w celu odnowy moralnej duchowieństwa. Nazwa „mariawita” została utworzona od łacińskich słów „*Marie vita*”, które oznaczają „życie Marii”. Sama Kozłowska stanowiła przykład kobiety o silnej pozycji. Była ona założycielką i liderką ruchu mariawitów,

zainicjowała Zgromadzenie Kapłanów Mariawitów, do którego weszli rzymskokatolicy księża, Felicjan Strumiłło, Roman Próchniewski, Jan Kowalski, Leon Gołębiowski, Czesław Czerwiński, Paweł Sadłak, Józef Miłkowski i Bolesław Wiechowicz i Kazimierz Przyjemski, który został pierwszym przełożonym Zgromadzenia (Mazur 1991, 19; Podgórski 1998, 24-25). Wstępując do niego przybierano oprócz imienia zakonnego imię Maria dla podkreślenia roli Marii, Matki Bożej (Podgórski 1998, 24-25; Gołębiowski 2001, 19).

Kozłowska kierowała charytatywną i zarobkową pracą zakonnice. W 1894 r. za pieniądze, które otrzymała od matki zakupiła nieruchomość w Płocku i uruchomiła tam pracownię hafciarską oraz szwalnię (Górecki 2011, 43-44). Wkrótce rozwinęła działalność o pracownię malarską oraz tkanin kościelnych. Jednocześnie wykazywała aktywność charytatywną, organizując zakład dobroczynny dla ubogich dzieci i sierot. Podobne placówki organizowała w innych miastach (Seweryniak 2014, 45). Siostry mariawitki opiekowały się dziećmi i młodzieżą oraz osobami niepełnosprawnymi (Przytułek dla mariawitów, 1907, 4). Prowadziły przedszkola, szkoły, zakłady rękodzielnicze oraz sklepy spółdzielcze (Podgórski 1998, 42). Zajmowały się działalnością edukacyjną, zakładając czytelnie i organizując kursy dla analfabetów (Mames 2016, 302). Oprócz tego pracowały w gospodarstwach rolnych, piekarniach, pasiekach, aptekach i placówkach leczniczych.

W działalności prasowej mariawitów ważną rolę odegrały kobiety, przede wszystkim siostry zakonne. Po podziale na dwa wyznania Kościół Katolicki Mariawitów wydawał w Felicjanowie tygodnik „Królestwo Boże na Ziemi”. Jego wydawcą i redaktorką naczelną była siostra Natalia Gertruda Krzyżanowska-Gołębiowska.

Funkcję redaktorki odpowiedzialnej „Królestwa Bożego na Ziemi” pełniła siostra Władysława Maria Illuminata Sobieszczańska, kierowniczka Młodzieży Mariawickiej, a od 1931 r. kierowniczka duchowa dzieci urodzonych w związkach kapłańskich wychowywanych w klasztorze w Płocku. Była ona także założycielką czasopisma dla dzieci pt. „Dziecko Mateczki”. Wydawcą tego pisma, przeznaczonego dla dzieci w wieku od 3 do 7 lat, była organizacja oświatowa Związek Dziecięcy „Dzieci Mateczki” (Mames 2016, 185). Do celów wydawnictwa należało wychowanie przyszłych członków wspólnoty religijnej, narodowej i państwowej. Sobieszczańska redagowała „Dziecko Mateczki” w latach 1933–1935, ilustrując je także linorytami swojego autorstwa. Ponadto autorka zamieszczała artykuły o tematyce edukacyjnej w mariawickich czasopismach „Templariusz” i „Templariuszka”. Współpracowała ponadto z czasopismem „Drużyna Mateczki” (M.G. 1937, 14). Sobieszczańska po zakończeniu II wojny światowej pełniła obowiązki duszpasterskie w parafii Poćwiardówka w powiecie brzezińskim. Była kierowniczką i nauczycielką szkoły powszechnej w Poćwiardówce. W 1948 r. Kurator Okręgu Szkolnego Łódzkiego przyznał jej nagrodę pieniężną za wkład w budowę demokratycznej Polski Ludowej w dziedzinie oświaty. Sobieszczańska w latach 1958–1959 pełniła funkcję kustoszki okręgu łódzkiego i kapłanki parafii Poćwiardówka w powiecie brzezińskim. Brała udział w pracach Rady Najwyższej Przełożonych Kościoła Katolickiego Mariawitów (Archiwum Akt Nowych. Ministerstwo Administracji Publicznej).

Katolicki Kościół Mariawitów w Polsce 1945–1949. Sygn. 1070, 80-81; Archiwum Państwowe w Płocku. Urząd Wojewódzki w Płocku. Sygn. 1996, 21, 24, 31).

Autorką wielu tekstów, które ukazywały się na łamach „Królestwa Bożego na Ziemi” była, małżonka abp. Kowalskiego, Maria Izabela Wiłucka-Kowalska. Była ona także inicjatorką, wydawanego w 1935 r., tygodnika religijno-społecznego pt. „Świątynia Miłosierdzia i Miłości” i autorką artykułów. Urodziła się ona w 1890 r. w Warszawie w rodzinie ziemiańskiej. Uczęszczała do gimnazjum rosyjskiego w Warszawie, a następnie do Zakładu Wychowawczo-Naukowego M. Łojkówny w Warszawie. Po ukończeniu nauki pracowała jako nauczycielka dzieci rodziny Ordów na Polesiu. Biegłe posługiwała się czterema językami: angielskim, niemieckim, rosyjskim i francuskim. Umiała grać na instrumentach. Po wybuchu I wojny światowej wraz z rodziną Ordów wyjechała na Krym. W 1918 r. powróciła do Warszawy. W tym samym roku podczas pobytu w Płocku poznała M.F. Kozłowską i wstąpiła do Zgromadzenia Sióstr Mariawitek, przyjmując imiona Maria Izabela. W 1922 r. złożyła śluby wieczyste, a po śmierci Kozłowskiej w 1922 r. zajęła jej miejsce, jako przełożona generalna Zgromadzenia Sióstr Mariawitek w Płocku. Wstąpiła w związek małżeński z abp. Kowalskim. W 1929 r. została wyświęcona na kapłankę oraz na biskupkę. Po rozłamie w kościele przeniosła się do Felicjanowa. W okresie osadzenia abp. Kowalskiego w więzieniu w Rawiczu, a następnie po aresztowaniu go przez gestapo sprawowała urząd przełożonej Kościoła Katolickiego Mariawitów aż do swojej śmierci w 1946 r. W 1941 r. wraz z innymi członkami wspólnoty felicjanowskiej została wywieziona do niemieckich obozów w Działdowie, a następnie w Pomiechówku. Następnie pracowała jako pielęgniarka w szpitalu w Płońsku. W 1945 r. powróciła do Felicjanowa, gdzie zajęła się odbudową zniszczonego ośrodka oraz odtwarzaniem struktur organizacyjnych (Wojciechowski 2003, 142-146).

W latach 1933–1938 Związek Młodzieży Mariawickiej Męskiej i Żeńskiej wydawał ilustrowany miesięcznik „Templariusz”. Pełnił on funkcje oświatowo-wychowawcze. Tytuł pisma nawiązywał do rycerskiego zakonu templariuszy, a redaktorzy postulowali rycerskość w sferze duchowej. Pismo było skierowane do młodzieży, którą zapoznawano z osiągnięciami nauki, literaturą i sprawami społecznymi. W strukturze czasopisma wyodrębniony został dział kobiecy, który w 1934 r. przekształcono w bezpłatny dodatek pt. „Templariuszka” adresowany do dziewcząt. Zainteresowanie odbiorców było tak duże, że zdecydowano się na wydawanie samodzielnego miesięcznika. Na łamach „Templariuszki” poruszano sprawy związkowe oraz edukowano w sprawach dotyczących urządzania domu, higieny i kultury osobistej. Wydawcą miesięcznika była Centrala Związku Templariuszek, redakcja mieściła się w Płocku. Redaktorką pisma była Kamila Maria Kopystyńska. Pismo ukazywało się do grudnia 1934 r.

Do młodzieży szkolnej adresowany był miesięcznik pt. „Drużyna Mateczki” wydawany w 1934 r. Czasopismo to wydawane było w Płocku przez organizację oświatową Związek Dziecięcy „Drużyny Mateczki” i przeznaczone było dla dzieci w wieku od 7 do 16 lat (Mames 2016, 185). Celem miesięcznika było wychowanie religijne i patriotyczne dzieci. Funkcję redaktorki pełniła siostra Czesława Alicja Bucholc, nauczycielka w mariawickiej szkole podstawowej w Cegłowie.

Po zakończeniu II wojny światowej Kościół Katolicki Mariawitów w Felicjanowie wznowił wydawanie „Królestwa Bożego na Ziemi” w 1946 r. (Archiwum Kościoła Katolickiego Mariawitów w Felicjanowie, „Królestwo Boże na Ziemi” 1947–1953). Pismo realizowało cele religijne oraz informacyjne. Czasopismo ukazywało się jako miesięcznik w postaci maszynopisu. Funkcję redaktora naczelnego pełniła biskupka Natalia Maria Michaela Wnuk. Urodziła się w ona 1907 r. w Warszawie w rodzinie robotniczej. Idee mariawickie poznała dzięki matce, która była mariawitką. W 1914 r. wraz z rodzicami zamieszkała w domu parafialnym w Warszawie. Już od najmłodszych lat była zaangażowana w działalność charytatywną. Należała do Związku Dzieci Mariawickich Wspomagania Ubogich. W 1914 r. rozpoczęła naukę w szkole powszechnej, gdzie ukończyła pięć oddziałów. Następnie zdała do drugiej klasy III Gimnazjum Humanistycznego w Warszawie. Do Zgromadzenia Sióstr Mariawitek w Płocku wstąpiła w 1925 r., przyjmując imiona Maria Michaela. Była rysowniczką w mariawickiej hafciarni artystycznej. Na kapłankę została wyświęcona w 1929 r. Nadal pracowała w hafciarni, a ponadto sprawowała opiekę nad kandydatkami do życia zakonnego. Po ukończeniu czteroletniego kursu uprawniającego do zajmowania stanowisk kościelnych w 1931 r. z rąk abp. Kowalskiego przyjęła sakrę biskupią. W klasztorze mariawitów w Płocku w latach 1929–1935 pełniła funkcję kierownika zaopatrzenia. Następnie, po rozłamie w Kościele, znalazła się w Felicjanowie, gdzie w latach 1935–1941 pracowała jako sekretarka w Kancelarii Arcybiskupiej i Mistrzyni Nowicjatu w Zgromadzeniu Sióstr Mariawitek. W 1941 r. wraz z innymi duchownymi została wysiedlona przez Niemców z Felicjanowa i przez 10 tygodni przebywała w niemieckich obozach w Działdowie, Modlinie i Pomiechówku. Od 1941 do 1945 r. zamieszkiwała wraz z innymi siostrami zakonnymi w Płońsku, zajmując się wykonywaniem drobnych prac ręcznych. Pełniła jednocześnie funkcję sekretarki siostry przełożonej I. Wiłuckiej-Kowalskiej. W tym czasie udzielała pomocy Polakom wywiezionym do obozów do Niemiec. W 1945 r. powróciła do siedziby Kościoła Katolickiego Mariawitów w Felicjanowie, gdzie pracowała jako sekretarka w Sekretariacie Rady Najwyższej Przełożonych Kościoła Katolickiego Mariawitów. W 1952 r. została wizytatorką wszystkich parafii na terenie Polski. Sprawowała też funkcję proboszcza administrującego parafią Gózd w powiecie garwolińskim. Następnie od 1968 r. pełniła funkcję proboszcza parafii mariawickiej w Płocku. W 1972 r. otrzymała nominację na proboszcza parafii pw. Trójcy Świętej w Felicjanowie. Zmarła w 1982 r. (Archiwum Państwowe w Płocku, Urząd Wojewódzki w Płocku, sygn. 2010, sygn. 1994, 23, sygn. 1996; Dilekta 1982, 30–32).

Od 1990 r. Rada Parafialna Kościoła Katolickiego Mariawitów w Łodzi wydawała „Łódzkie Wiadomości Parafialne”. Celem pisma było zacieśnienia więzi pomiędzy mariawitami z tamtejszej Parafii Matki Boskiej Nieustającej Pomocy. Do jego zadań należało także udzielanie wiernym wsparcia religijnego. Na łamach „Łódzkich Wiadomości Parafialnych” zamieszczano treści religijne, dotyczące dziejów mariawityzmu, dokumentowano życie wspólnoty, zamieszczano biogramy zasłużonych osób. Pismo ukazywało się nieregularnie do 1998 r.

Pomysłodawczynią i redaktorką „Łódzkich Wiadomości Parafialnych” była siostra Bogumiła Maria Krystyna Przyłucka. Urodziła się ona w 1927 r. w Warszawie. W drugim roku życia została osierocona przez oboje rodziców, jej wychowaniem zajęły się ciotki. Gdy wstąpiły one do zakonu sióstr mariawitek, oddały dziecko do sierocińca w Wiśniewie. W czasie II wojny światowej i okupacji przebywała w Warszawie, brała udział w powstaniu warszawskim. Po jego klęsce Przyłucka przebywała w obozie w Pruszkowie, a następnie w obozie w Ravensbrück. Później została skierowana do pracy w fabryce amunicji w Monachium. Po wojnie wróciła do Warszawy. Po ukończeniu Liceum Pedagogicznego pracowała jako nauczycielka historii i geografii. W 1954 r. wstąpiła do zakonu sióstr mariawitek w Felicjanowie. W tym samym roku została skierowana na studia w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej. Po otrzymaniu święceń kapłańskich w 1958 r. pracowała w parafii w Łodzi. Rok później uzyskała tytuł zawodowy magistra teologii. Zmarła w 1990 r. (Wspomnienie o s. kapłance Marii Bogumile Krystynie Przyłuckiej, 1990, 6–8).

Od 1959 r. Kościół Starokatolicki Mariawitów wydaje w Płocku czasopismo „Mariawita”. Zawiera ono dodatek dla dzieci pt. „Mały Mariawita”. Jego pierwszą redaktorką była siostra Ruth Feldman.

W latach 1977–1986, a następnie 1997–2007 funkcję redaktora naczelnego „Mariawity” pełniła siostra Pelagia Jaworska (Zmiany w redakcji, 2007, 5; Jaworska 1997, 2). Wprowadziła ona w piśmie wiele zmian, m.in. doprowadziła do zwiększenia objętości, utworzenia nowych działów, wzbogacenia szaty graficznej, wdrożenia skład komputerowy. Była autorką licznych publikacji, głównie o charakterze religijnym (Archiwum Państwowe w Płocku. Urząd Wojewódzki w Płocku. Sygn. 2007, 176). Jaworska była zaangażowana w działalność organizacyjną Kościoła, była katechetką, redagowała stronę internetową parafii mariawickiej w Łodzi, była też organistką chóru. Brała udział w ruchu ekumenicznym, a w szczególności w działaniach związanych z emancypacją kobiet w ramach Ogólnopolskich Ekumenicznych Konferencji Kobiet. Jej aktywność znalazła odzwierciedlenie w treści „Mariawity” (Boczkowska 2002, 20–21). Założyła rubrykę *Chrystus i kobiety*, w której podejmowano temat znaczenia kobiet w działalności Chrystusa (Furgała 1999, 8–9; Kus 2000, 17; Karssen 2002, 10–11).

Podsumowanie

Idea równouprawnienia kobiet obecna była w mariawityzmie od samego początku istnienia ruchu. Wywodzi się ona z objawień Kozłowskiej, która była jej pierwszą realizatorką. Kontynuację tej myśli podjął abp. J.M.M. Kowalski, którego reformy w Kościele obejmowały możliwość wyświęcania kobiet na kapłanki i uzyskiwanie przez nie sakry biskupiej. Kobiety były zaangażowane w działalność wielu mariawickich inicjatyw, m.in. o charakterze edukacyjnym i dobroczynnym. Inicjowały wydawanie czasopism mariawickich, pełniły funkcje redaktorek, były autorkami tekstów. Wiele z sióstr nich było nauczycielkami, dlatego też najczęściej publikowały teksty o charakterze edu-

kacyjnym. Artykuły te odegrały istotną rolę w rozwoju oświaty mariawitów. Uczestnicząc w wydawaniu prasy, siostry mariawitki przyczyniły się do zachowania ciągłości mariawityzmu.

LITERATURA

- Archiwum Akt Nowych. Ministerstwo Administracji Publicznej. Katolicki Kościół Mariawitów w Polsce 1945–1949. Sygn. 1070. Pismo Urzędu Wojewódzkiego Łódzkiego do Ministerstwa Administracji Publicznej z dnia 29 IV 1949 r., 80–81.
- Archiwum Kościoła Katolickiego Mariawitów w Felicjanowie. *Królestwo Boże na Ziemi*. 1947–1953.
- Archiwum Państwowe w Płocku. Urząd Wojewódzki w Płocku. Sygn. 1996. Pismo Katolickiego Kościoła Mariawitów w Felicjanowie do Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie, z dnia 15 III 1958 r., 21. Spis parafii Katolickiego Kościoła Mariawitów, 24. Pismo J.M. R. Wojciechowskiego w imieniu Rady Najwyższej Przełożonych do Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie z dnia 2 I 1959 r., 31.
- Archiwum Państwowe w Płocku. Urząd Wojewódzki w Płocku. Sygn. 1994. Kwestionariusz personalny Natalii Wnuk, z dnia 4 X 1949 r., 23.
- Archiwum Państwowe w Płocku. Urząd Wojewódzki w Płocku. Sygn. 1996. Decyzja W.1250/68 Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium WRN w Warszawie w sprawie Natalii Wnuk z dnia 17 X 1968 r., 123.
- Archiwum Państwowe w Płocku. Urząd Wojewódzki w Płocku. Sygn. 2007. Staro-katolicka parafia mariawitów w Płocku 1952–1988. Pismo bp. S. Kowalskiego do s. P. Jaworskiej z dnia 7 X 1982 r., 176.
- Archiwum Państwowe w Płocku. Urząd Wojewódzki w Płocku. Sygn. 2010. Akta Natalii Wnuk, 1954–1974, Charakterystyka N. Wnuk Referatu do Spraw Wyznań Prezydium Powiatowej Rady Narodowej z dnia 17 V 1954 r. [brak paginacji]. **Mój własnoręczny życiorys z dnia 14 VI 1954 r.** [brak paginacji]. Nominacja na proboszcza parafii pw. Trójcy Świętej w Felicjanowie, Pismo Arcybiskupa Mariawitów J.M. Rafała Wojciechowskiego do s. Natalii Wnuk z dnia 2 V 1972 r. [brak paginacji]. **Mój własnoręczny życiorys z dnia 26 V 1972 r.** [brak paginacji]. Zaświadczenie z dnia 26 V 1972 r. [brak paginacji]. Kwestionariusz osobowy z dnia 6 II 1974 r. [brak paginacji].
- Biblioteka Prezydencka w Petersburgu. Rossijskij Gosudarstwennyj Istoriceskij Archiw w Petersburgie. Sowiet ministrow (1905–1917). Fond 1276.
- Boczkowska, Alina. 2002. Urzekła mnie ekumenia... Rozmowa z redaktor Pelagią Jaworską. *Mariawita*, 10–12, 20–21.
- Dilekta [Rasztawicka], S., Maria. 1982. **Śp. Siostra Biskupka M. Michaela Wnuk (1907–1982)**. *Królestwo Boże na Ziemi*, 7–12, 30–32.
- Furgała, Renata. Chrystus i kobiety, *Mariawita*, 4–9, 8–9.

- Gołębiowski, Sławomir. 2001. Nowy ekspert od historii mariawityzmu, *Mariawita*, 10–12, 19.
- Górecki, Artur. 2011. *Mariawicy i mariawityzm – narodziny i pierwsze lata istnienia*. Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Jabłonowski, Marek i Gackowski, Tomasz. 2012. Tożsamość nauk o mediach. Obszary, perspektywy, postulaty. *Studia Medioznawcze*, 2, 16-24.
- Jaworska, Pelagia. Szanowni Czytelnicy „Mariawity”. *Mariawita*, 7–12, 2.
- Kansy, Andrzej. 2018. Przegląd prasy mariawitów na ziemiach polskich (1907–2017). *Studia Medioznawcze*, 2, 41-53.
- Kansy, Andrzej. 2020. *Funkcje prasy wyznaniowej. Studium na przykładzie mariawitów*. Płock: Wydawnictwo Mazowieckiej Uczelni Publicznej.
- Karssen, Gien. Chrystus i kobiety. Jezus akceptuje niewiasty jako swoje współpracownice. *Mariawita*, 4–9, 10–11.
- Kus, Halina. Chrystus i kobiety. *Mariawita*, 4–9, 17.
- M.G. 1937. Z okazji Imienin Kierowniczkii Młodzieży Mariawickiej Czcigodnej Siostry M. Illuminaty Sobieszczańskiej. *Młody Mariawita*, 29 XI, 14.
- Mames, Tomasz, Dariusz. 2007. Diakonat ludowy. Refleksje na marginesie emancypacji liturgicznej kobiet w kościołach katolickich. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Studia Religijologiczne*, 40, 99-106.
- Mames, Tomasz, Dariusz. 2016. *Oświata mariawitów w latach 1906-1935*. Warszawa: Wydawnictwo DiG. Bellerive-sur-Allier: Edition La Rama.
- Mazur, Krzysztof. 1991. *Mariawityzm w Polsce*. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Podgórski, Ryszard, Adam. 1998. *Starokatolicki Kościół Mariawitów. Studium historyczno-socjologiczne*. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Prawa kobiet w różnych krajach. 1938. *Głos Staro-Katolicki*, 4, 64.
- Przedpełski, Borys. 1993. Kapłaństwo kobiet w Kościele Mariawitów. *Notatki Płockie*, 3, 25-34.
- Przytułek dla mariawitów. 1907. *Rozwój*, 49, 4.
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*. 2018. Warszawa: GUS.
- Rybak, Stanisław. 2011. *Mariawityzm. Dzieje i współczesność*. Warszawa: Agencja wydawnicza CB.
- Seweryniak, Henryk. 2014. **Święte Oficjum a mariawicy**. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy.
- Warchoń, Edward. 1997. *Starokatolicki Kościół Mariawitów w okresie II Rzeczypospolitej*. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne.
- Wojciechowski, **Józef, Maria, Rafael**. 2003. *Pisma wybrane. Dzieło Bożego Ratunku*. Felicjanów: Wydawnictwo Kościoła Katolickiego Mariawitów.
- Wspomnienie o s. kapłance Marii Bogumile Krystynie Przytułckiej. 1990. **Łódzkie Wiadomości Parafialne**, 2, 6–8.
- Zbiór Praw i Rozporządzeń byłego cesarstwa rosyjskiego wydany przez Rządzący Senat z 26 XII 1906 r. Nr 296. Cz. 1. Poz. 2080, 3971–3972.
- Zmiany w redakcji. 2007. *Mariawita*, 10–12, 5.

Informacje o autorze:

Andrzej Kansy, doktor nauk o polityce, adiunkt w Mazowieckiej Uczelni Publicznej w Płocku (Polska), zainteresowania naukowe: nauki o komunikacji społecznej i mediach (historia prasy).

Kontakt:

e-mail: a.kansy@mazowiecka.edu.pl.